

OILADAGI SHAXSLARARO MUNOSABATLARDA SHAXS AGRESSIVLIGI MUAMMOSI

Qudabaev Umar Sergaziyevich

Qaraqalpog'iston respublikasi Beruniy tuman 63-maktab psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oiladagi shaxslararo munosabatlarning tiplariga va agressiya tushunchasiga qisqacha ta'rif berilgan. Agressivlikni oldini olish bo'yicha chora - tadbirlariga alohida urg'u berilgan.

Kalit sozlar: Frustratsiya, empatiya, agressiya, verbal, noverbal. Oila va oilaviy munosabatlar zamonning talab darajasiga aylanmoqda.

Oiladagi o'zaro shaxslararo munosabatlar ham alohida ahamiyatga ega. Bugungi kunda shaxslar bilan boladigan munosabatlarda xulq - atvor tiplari turlicha boladi. Bunday munosabatlarda namoyon boluvchi xulq - atvor tiplaridan biri, bu - agressivlik. Bu atama bir qancha muzokaralarga sabab bolmoqda. Endi bu tushunchani har xil talqinlar bilan korib chiqamiz. Hozirgi kunda agressivlik har xil tushunchalar bilan bayon qilinmoqda. Oddiy kundalik hayotda agressiya - zoravonlik yoki raqibni yengish uchun vosita sifatida qollaniladi. Agressiya - kishilar ortasidagi turli kelishmovchilik oqibatida kelib chiqadigan har qanday xulq - atvor modellaridan biri bolib, u shunday atamaki, unga oid mulohazalar nafaqat psixologlarni, balki sotsiolog, huquqshunos, pedagog, faylasuf qisqasi, ijtimoiy soha xodimlarining barchasini birdek qiziqtiradi.

Agressiya tushunchasining oziga izoh berish qator qiyinchiliklarni tugdiradi, chunki, bu termin ko'plab xatti - harakat shakllarini ozida qamrab olgan. Odamlar biron - bir kimsani agressiv shaxs sifatida tavsiflaganlarida, uni boshqalarni haqorat qiluvchi, badfe'l, barcha narsani ozi istaganidek qilishni istaydigan, oz goyalarini qat'iy himoya qiladigan, yechimi yoq muammolar girdobiga o'zini giriftor qiladigan inson, deb ta'riflashlari mumkin. Agressiya haqida dastlab har xil nazariya va qarashlar mavjud bolgan. Insonning agressiv xatti - harakatlarga moyilligini turlicha tushuntirishga qaratilgan nuqtai nazarlar ichida eng mashhuri U. Makdaugoll, Z. Freyd, G. Marrey va boshqa olimlarning "Inson va hayvonlarda agressiyaning tugma instinkti mavjud boladi" degan qarashlaridir.

Agressiv xulq - atvor haqidagi fikr - mulohazalar 20 - asr boshlarida yuzaga keldi. Bu nazariya agressiya haqidagi dastlabki nazariya bolib, unda agressiyaning sababi frustratsiya nazariyasi bilan bogliq ravishda tahlil etilgan. Unga kora agressivlik frustratsiyaning oqibatidir.

Frustratsiya - bu maqsadga erishishga tosqinlik qiluvchi barcha narsalardir. Bunday qarash birinchi marta D. Dollard tomonidan ilgari surilgan. Ammo ushbu

nuqtai nazar amaliyotda oz tasdigini topmadi. Agressiv xulq - atvor xususidagi ikkinchi nuqtai nazar L. Berkovichning ijtimoiy bilish nazariyasida keltiriladi. Unga kora, maqsadga yonaltirilgan faoliyat davomida vujudga keladigan tosiq shaxsda agressiv xatti - harakatlarni hosil qiladi. Nihoyat, agressiv xulq - atvorning kelib chiqish sabablari haqidagi eng zamonaviy nuqtai nazar bilishning kognitiv nazariyasi bilan bogliq holda ifodalanadi.

Bu konsepsiyada agressiv harakatlar quyidagi jarayonlarning natijasi sifatida baholanadi:

- Subyektning oz agressiv xulq - atvorni ijobiy baholashi.
- Frustratsiyaning mavjudligi.
- Affekt yoki stress tipidagi emotsional qozgalishning kuchliligi.

Keyinchalik R. Kratchild va N. Livson agressiyaning bir - birini inkor etmaydigan ikki xil tavsifini ishlab chiqqanlar. Birinchisi, xulq - atvorning tashqi alomatlariga asoslanadi va unga kora "Agressiya kimgadir ziyon yetkazuvchi xulq - atvorning har qanday korinishidir" Ikkinchisi, odamning ichki niyatlari bilan bogliq bolib, insonni harakatga undovchi kuchlarni organish bilan anglash mumkin bolgan holatlar bilan mushtarakdir, ya'ni, "Agressiya boshqa bir insonga ziyon yetkazishni maqsad qilib olgan har qanday xatti - harakatdir". Bundan korinib turibdiki, agressiya kimgadir zarar berish maqsadida bajariladigan harakat yoki ichki xohishlar ustun chiqib, qaysidir inson bilan qasdlashish. Misol qilib aytadigan bolsak, yaqin dostingizdan yoki biror yaqiningizdan sizga qarshi bajargan, aytgan gaplari uchun sizda unga nisbatan nafrat tuygusi paydo bolishi mumkin. Shu paytda agressiv xatti - harakatlar vujudga keladi va kuchayadi.

Jozef Bass tomonidan taklif etilgan mulohazalardan biriga asosan, agressiya - boshqalar uchun xavf tugdiruvchi va ularga ziyon yetkazuvchi har qanday fe'l - atvor korinishidir. Vanihoyat, uchinchi nuqtai nazar N. Zilman tomonidan bildirib, unga kora agressiya - boshqalarga tan jarohati va jismoniy jarohatlar yetkazish demakdir. L. Berkovits (1968, 1981, 1995) va boshqa tadqiqotchilar bunday stimullar qatoriga qurol kirishini aniqladi. "Qurol nafaqat jinoyat sodir qilishga imkon beradi" deydi u, - balki u jinoyat sodir qilishga undashi mumkin. Barmoq tepkiga talpinadi, shuningdek, tepki ham barmoqqa talpinadi". Bu tushuncha agressiyaning emotsiya, motiv yoki korsatma sifatida emas, balki xulq - atvor modeli sifatida korishni taqozo etadi. Bu muhim fikr koplak chalkashliklarni tugdirdi. Agressiya termini kop hollarda gazab kabi negativ (salbiy) his - tuygular bilan, haqorat qilish va ziyon yetkazish kabi motivlar bilan, hatto negativ korsatmalar sirasiga kiruvchi irqiy va etnik xurofot bilan assotsiatsiyalanadi. Bu omillar natijasi zarar yetkazish bolgan xulq - atvorda albatta muhim rol oynashiga qaramay, ular bunday harakatlar uchun asos bola olmaydi. G'azab boshqalarga tajovuz qilish uchun aslo zaruriy shart bolib hisoblanmaydi, boshqacha qilib aytganda, ayrim holatlarda agressiya ota sovuqqonlik holatida yuzaga kelishi mumkin bolgani kabi, ota

kuchli hayajon holatida ham paydo bolishi mumkin. Shuningdek, agressorlarning ular tajovuz qilayotgan shaxslardan nafratlanishlari yoki ularni yoqtirishlari umuman shart emas. Kopchilik odamlar ozlari yoqtirgan insonlarga zulm otkazadilar.

Hozirda kopchilik tomonidan “Agressiya - boshqa tirik jonzotga u buni istamagan vaziyatda haqiqat yoki ziyon yetkazishni maqsad qilib qoygan xulq - atvorning har qanday shakli”, degan tushuncha qabul qilingan.

Psixologiyada agressiv xulq - atvor quyidagicha klassifikatsiya qilinadi:

1. Agressiyaning dardmanlik darajasidagi alomatlar (tutaqib ketish, jahl kelganda ozi yoqotib qoyish).

2. Agressiyaning jismoniy ogzaki va boshqa butun jamiyat uchun nomaqbul axloq qonun - qoidalari bilan bogliq shakllari (odatda, ular ijtimoiylashuv xususiyatlari, aksilijtimoiy xulq - atvor me'yorlarining mustahkamlanishi bilan bogliq boladi).

3. Jamiyatda qabul qilingan axloq qonun - qoidalarini yetarlicha ozlashtirilmaganligi yoki xatti - harakatlarini idora etish imkonini beruvchi xususiy sifatlarni toliq shakllanganligi bilan bogliq agressiyaning turli korinishlari (ta'lim - tarbiya kormaganlik).

4. Ayrim kuzatuvchilar tomonidan agressivlik haq - huquqlarini poymol qilish, birovga ziyon yetkazish gumonini paydo qiladigan, boshqa bir kuzatuvchilar tomonidan qat'iylik, faollik sifatida talqin qiladigan barcha xatti - harakatlar.

Agressiv xulq - atvor bu inson bilan vaziyatning ozaro ta'siri natijasidir. Agressivlik sifat va miqdor tavsiflariga ega bolib, barcha xossalar kabi u ham turli darajalarda ifodalanadi. Deyarli toliq nomavjudlikdan to yetarlicha rivojlangan agressivlikkacha namoyon boladi. Agressiv xulq - atvor asosini agressivlik motivi tashkil etadi. Agressiv xatti - harakatlar shaxsga ma'naviy, moddiy yoki jismoniy zarar yetkazishi, destruktiv xulq - atvorning yuzaga kelishiga ta'sir korsatishi bilan xarakterlanadi. Bunday xatti - harakatlarni bartaraf etishning psixologik jihatdan qiyin tomoni shundaki, agressiv xatti - harakat qiluvchi shaxs oz xatti - harakatlarini oqlash uchun turli xil dalillarni keltiradi va oz aybini soqit qilishga urinadi.

Agressivlikning tez - tez ifodalanishi shaxsning emotsional holati bolib, uning asosini quyidagilar tashkil etadi:

- Nerv - psixik kasalliklar, inson nerv sistemasining nihoyatda charchaganligi;
- Oiladagi psixologik muhitning nosoglomligi va ota - onalarda pedagogic - psixologik bilimlarning yetishmasligi;
- Shaxsning xarakter, hislati, ijtimoiy muhitning yomonlashuvi.

Endi agressiv xulq - atvorning shakllanishida ijtimoiy muhitning rolini korib chiqadigan bolsak, bulardan birinchi orinda oila tarbiyasi turadi. Shaxs eng avvalo, tarbiyani oiladan oladi. Farzandlarda agressiv xulq - atvor qanday kelib chiqishi

mumkin? Bunga bir necha sabablar kiradi. Shunga kora, oilada yaxshi tarbiya kormagan va ota - ona tomonidan farzandga yetarlicha mehr berilmasligi, bolaga jismoniy jazoning kop qollanishi natijasida ularda agressivlik yuzaga keladi.

Bola agressiv xatti - harakat namunalarini quyidagi uch asosiy manbaga asoslanib topaydi:

1. Nosoglom oila muhiti. Ba'zi oilalarda ota - onalar bilan farzandlar ortasidagi kelishmovchiliklar va fikrlar toqnashuvi natijasida bolalarda agressivlik vujudga keladi. Bunday holatlar bolmasligi uchun oiladagi iliq psixologik muhit katta rol oynaydi.

2. Tengdoshlar guruhi. Bizga ma'lumki, bolalar kop vaqtini oiladan tashqari kop holatlarda tengqurlar orasida boladi va vaqtini otkazadi. Bola taqlidchan bolib, oz tengdoshini kuzatgan holda undagi agressiv harakatlarni takrorlashi mumkin va shunday hislatga ega bolgan bola tengqurlar orasidan siqib chiqarib yuboriladi. Buni natijasida, bola oziga oxshagan agressiv guruhlarga qoshiladi.

3. Ommaviy axborot vositalari. Bugungi kunda koplab muammolarga sababchi omillardan biri bu - OAV lar sanaladi. Hozirda efir orqali uzatilayotgan har xil jangari va qorqinchli filmlar orqali bolalarda agressiv xulq - atvor kuchaymoqda. Bundan tashqari, internet orqali ozining yoshiga va psixologik holatiga mos kelmaydigan har xil videoroliklar korishi va agressivlikni targib etuvchi, shakllantiruvchi turlicha oyinlariga oynash orqali ozlarining ongosti sohasida agressiv xulqning shakllanishiga sabab bolmoqdalar. Statistik ma'lumotlarga kora har yili AQSHda uch mingdan besh mingga yaqin bola ota - onalarning shafqatsiz munosabatlari qurboni bolmoqda. Shuningdek 16% bola aka - opalarining jismoniy jazo ya'ni kaltaklash, savalash bilan jazolanmoqdalar. Ogay ota - onalar tomonidan esa har yili bolalarga nisbatan qilinyotgan jinoyatlar 400 tani tashkil etmoqda. Buni natijasida, ogay ota - onalar farzandlarning olimiga sabab bolishmoqda.

Agressiv bolalarning paydo bolishidagi yana bir sabab oilalarning toliq yoki notoliq ekanligidir. Tadqiqotchilardan biri bolgan F.Getting qotillar kop holatda toliq bolmagan oilalardan chiqqanligi aniqlangan. Bunday oilalarda oila a'zolarining bir - birining his - tuygulariga befarqlik, ota - onalar tomonidan farzandlarni qollab quvvatlamaslik, ularning taqdiri bilan qiziqmaslik natijasida mana shunday agressiv bolalar kelib chiqishi mumkin. Har qanday jazolar va doq - popisalar bola uchun yaxshilikka olib kelmaydi. Ularni agressiv qilib qoyishi mumkin. Ota - onalarning ortasidagi janjallar va farzandlarning kaltaklanishi ham bola psixikasiga katta ta'sir kordatadi. Keyinchalik bola ozini shu janjallarga loyiqdek deb oylaydi. Yillar otib, oilada kuzatilgan har xil urushlarni bola oz yangi qurgan oilasida ham takrorlashi mumkin. Buni oldini olish uchun avvalo, ota - onalar bolaga yoshligidan qaysi harakatlarni qilish yoki qilmasligini tushuntirishi, agar mumkin bolmagan xatti - harakatni amalga oshirsa, ma'lum bir jazo turini masalan, uni jim - jit xonada ozini

qisqa vaqtga yolgiz qoldirishi mumkin. Shunda bolada me'yoridan chetga chiqadigan xulq - atvor ragbatlantirilmaligini va qabul qilinmaligini, u ozini togri tutishga organmaguniga qadar, boshqalar bilan muloqot qila olmaligini anglaydi. Ota - ona qollayotgan har qanday jazo turini bolaga nima uchun bunday qilganini tushuntirishi lozim. Bolalarda agressiv xulq - atvorning shakllanishida yana bir sabablardan biri uning tengdoshlar bilan munosabati hisoblanadi. Hammamiz bilamizki, bola oiladan ajragan paytda tengqurlari bilan boladi. Maktabda kelib chiqadigan har xil janjallar natijasida bolalar tengdoshlari bilan urushishi mumkin. Agressiv bolalarni tengdoshlari yoqtirmaydilar va kop hollarda ularga "yoqimsiz" degan yorliq ilib qoyadilar. I.S.Kon va A.

Kupershmidt agressivlik va ijtimoiy mavqe ortasidagi bogliqlikni bir - biri bilan tanish va bir - birini tanimaydigan bolalar misolida organib chiqadilar. Tadqiqotchilar 4 - sinf bolalarining sinfdoshlarining fikriga kora ijtimoiy mavqeni organib chiqib, bir - birini taniydigan (sinfdoshlar) va bir - birini tanimaydigan (barchasi har xil maktabdan) ogil bolalarga darsdan song komanda oyinda ishtirok etishlarini taklif qildilar. Boshqa tadqiqotlar natijalarida ham aytilganidek, tengdoshlari tomonidan "yoqimsiz" deb tan olingan bolalar tengdoshlari bilan bolgan muloqotda verbal (do'q - popisa, sokinish) va jismoniy (tepish, urish) agressiyaga xos ijtimoiy xulq - atvorni namoyish qildilar va bu bilan boshqalarning nafratini uygotdilar. Demak, bola ozi bilgan va bilmagan bolalar bilan oynashidan qat'iy nazar, uning ijtimoiy statusi sinfda qanday bolsa, oyin guruhida ham shundayligicha qolgan. Agressivlikni ogil bolalarda kopincha jismoniy, qizlarda esa verbal turi uchraydi. Olimlarning aytishicha, agressivlikning me'yordan ortishi natijasida shaxsda asab tizimining buzilishi, nerv - psixik kasalliklar, kommunikativ malakalarning pasayishi, oz - oziga adekvat baho bera olmaslik, ishonch hissining yoqolishi, oz - ozini boshqara olmaslik, xavotirlanish darajasining ortishi, frustratsiya, depressiya, stress kabi salbiy oqibatlar kuzatiladi.

Agressivlikni vujudga kelmasligi uchun uni har tomonlama himoya qilish lozim. Shoir Lev Tolstoy ta'kidlaganidek: «G'azabda boshlangan ish, oxiri uyat bilan tugaydi». Shuning uchun bolaga e'tibor bersak, har tomonlama qollab - quvvatlasak, avvalo oylab biror ishni amalga oshirishini ta'kidlasak, bizning yutugimiz mana shu boladi. Xulosa ornida aytish mumkinki, har qanday holatning sababi bolgani kabi agressivlikning ham oz sabablari bolishi mumkin. Biz bolalardagi agressivliklar ijtimoiy muhitga, oilaga va tengqurlariga bogliq ekanligini bilib oldik. Mana shu bogliqliklarni bilgan holatda, bolalardagi agressivlikni oldini olish chora - tadbirlarini korish, shu bilan bir qatorda psixologlar bilan ham ishlash maqsadga muvofiq boladi. Shu jihatdan agressiyaga qarshi birgalikdagi kurash, bizlarni muvaffaqiyat sari yetaklaydi!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROYXATI:

1. V. Karimova. "Ijtimoiy psixologiya va amaliyot". - T.: 2009

2. V. Karimova, O. Xayitov. “Shaxsning ijtimoiylashuv masalasi”. - T.:2007
3. N. Ismoilova, D. Abdullayeva. “Ijtimoiy psixologiya”. - T.: 2013
4. M. Axmedova “Pedagogik konfliktologiya” - T.: 2016

